

Ефективна економіка № 10, 2012

УДК 338.24.021

*А. В. Гречко,
канд. економ. наук, доцент,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»*

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню впливу податкової політики на економічний розвиток України. Автором проведено комплексний аналіз надходжень коштів до державного бюджету України, виявлено особливості структури податкових надходжень до бюджету, детально проаналізовано тенденцію до зростання ПДВ та податку на прибуток в загальному обсязі надходжень бюджету від податків, виявлено негативні тенденції щодо впливу національної податкової політики на економічний розвиток України, а також на основі проведеного аналізу надані рекомендації щодо напрямків вдосконалення податкової політики України.

The article is devoted research of influence tax policy on the economic development of Ukraine. An author is conduct the complex analysis of receipts of money in the state budget of Ukraine, found out the features of structure the tax entering budget, a tendency is in detail analyzed to growth of tax value-added and income tax in the general volume receipts of budget from taxes, found out negative tendencies in relation to influence of national tax policy on economic development of Ukraine and also on the basis of the conducted analysis the given recommendations in relation to directions of perfection of tax policy of Ukraine.

Ключові слова: податки, податкова політика, економічний розвиток, податок на прибуток, ПДВ, державний бюджет.

Вступ. Податки є необхідною ланкою економічних відносин в суспільстві з моменту виникнення держави. Розвиток і зміна форм державного устрою завжди супроводжуються вдосконаленням системи податків, адже вони є платою суспільства за виконання державою її функцій. Історія сучасної податкової системи України починає свій відлік з 1992 року. Це досить короткий час для створення високоефективної політики оподаткування, оскільки – це не тільки практична, а й досить складна наукова проблема. Докорінно новим етапом в історії розвитку податкової політики України став Податковий кодекс. Передбачалося, що його положення спрямовані на вдосконалення адміністрування податків, досягнення компромісів між державою та суб'єктами господарювання, зниження податкового навантаження для менш платоспроможних громадян, створення додаткових умов для розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності, сприятимуть прискоренню економічного розвитку України. Однак, неоднозначні та непрозорі правила, які викладені в положеннях кодексу, певною мірою гальмують підприємницьку активність серед платників податків, стимулюють розвиток тіньової економіки та не є достатньо ефективними для стимулювання економічного розвитку України. Загалом ідею затвердження Податкового кодексу можна вважати позитивною, однак деякі його положення потребують значного доопрацювання з метою запровадження дійсно ефективної податкової політики, що сприятиме подальшому ефективному розвитку економічних процесів в Україні. Отже, дослідження впливу податкової політики на сучасному етапі, а також її впливу на економічний розвиток держави є досить актуальним на сьогоднішній день.

Українські науковці мають певні здобутки в дослідженні теоретичних і практичних аспектів підвищення ефективності оподаткування. Серед них можна відмітити наукові праці таких вчених, як: Ю.Б. Іванов [4], Н.В. Мельник [5], Л.Л. Тарангул [5], З.С. Варналій [5], Й. Петрович [6], Л.Б. Рябушка [7], Д.В. Веремчук [7] та інші. Однак, зважаючи на сучасні реалії в сфері оподаткування можна зробити висновок про те, що даний напрям дослідження потребує подальшого доопрацювання і розробки з метою удосконалення системи оподаткування та певних напрямів податкової політики України.

Постановка задачі. Метою наукового дослідження є дослідження впливу податкової політики на економічний розвиток України та на основі проведеного аналізу надання рекомендацій щодо її вдосконалення. Мета дослідження зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- проведення комплексного аналізу податкових надходжень до державного бюджету України;
- виявлення особливостей податкової політики України;
- дослідження тенденцій розвитку сфери оподаткування в Україні;
- надання рекомендацій щодо вдосконалення податкової політики України за сучасних умов її розвитку.

В даному дослідженні використано метод порівняльного аналізу, за допомогою якого проводиться порівняння надходжень до бюджету України за останні роки. На основі методу наукової абстракції (виділення найбільш суттєвих сторін досліджуваного явища) в даному дослідженні автором виділяється критерій обсягу надходжень у бюджет, на основі якого, встановлюються два найбільш суттєві податки в національній економіці – ПДВ, податок на прибуток. Також автором був використаний системний підхід та статистичний метод.

Результати дослідження. Перш ніж перейти до дослідження впливу податкової політики на економічний розвиток країни, визначимо зміст самого поняття «розвиток». У загальноживаному значенні під розвитком розуміється процес удосконалення тих чи інших елементів суспільних відносин або матеріально-речових складових суспільства, чи соціально-економічних та матеріальних систем у цілому, перехід до принципово нових якісних характеристик. У такому значенні розвиток часто отожднюється з прогресом. Історична практика засвідчує, що односпрямованого прогресу, лінійного розвитку в економіці не існує. Зміни відбуваються циклічно, хвилеподібно за схемою: прогрес-стагнація-регрес.

Важливо також визначити співвідношення між економічним розвитком і економічним зростанням, які тісно пов'язані між собою. Економічне зростання – це просте збільшення реального ВВП нації (країни) в одному періоді порівняно з іншим. Воно показує зростаючі можливості країни в реалізації своїх виробничих можливостей. Таким чином, економічне зростання є вужчим поняттям, ніж економічний розвиток. Але очевидно, що повноцінний економічний розвиток практично неможливий без економічного зростання. Економічне зростання є органічним складовим елементом економічного розвитку. Але якщо економічне зростання – виключно кількісний господарський розвиток, то економічний розвиток передбачає саме якісне економічне зростання з глибокими структурними змінами у відносинах власності, в системі суспільного поділу праці й зайнятості, в політиці доходів та соціальній сфері тощо. Економічне зростання є оборотним процесом, тобто після нього рано чи пізно настає спад. Про оборотність економічного розвитку не можна так однозначно стверджувати, бо технічний прогрес, поява нових економічних форм свідчать про настання якісних змін у господарському розвитку при кількісних витратах у виробництві товарів та послуг. Це особливо характерно для сучасних перехідних економік. Таким чином, підсумовуючи, слід наголосити, що економічний розвиток є визначальною фазою в процесі неперервних економічних змін, господарської еволюції людського суспільства.

До основних показників, що характеризують економічний розвиток країни відносяться ВВП, обсяги промислового виробництва, ціни на споживчому ринку, ціни виробників промислової продукції, фіскальний блок, валютний та грошово-кредитний ринок, капітальні інвестиції, зовнішньоекономічна діяльність, доходи населення тощо. Значний вплив на розвиток економіки країни, який характеризується рядом наведених вище показників, здійснює податкова політика держави. Податкова політика проявляється у формах та методах мобілізації фінансових ресурсів та їх використанні відповідно до завдань та потреб держави [1]. Безпосередньо податкова політика справляє особливий вплив на підвищення реальних доходів населення, якості життя, соціально-економічного розвитку країни, створює низку умов, необхідних для забезпечення сприятливого інвестиційного та інноваційного клімату в державі, а також стимулювання підприємницької активності. Податкова політика вказує на низку зусиль, які прикладає держава в процесі регулювання соціально-економічних відносин [2]. Тому сутність податкової політики виявляється в сукупності організаційно-правових та фінансово-економічних заходів держави у сфері регулювання податкових відносин, які спрямовані на мобілізацію та використання фінансових ресурсів в системі регулювання соціально-економічного розвитку країни.

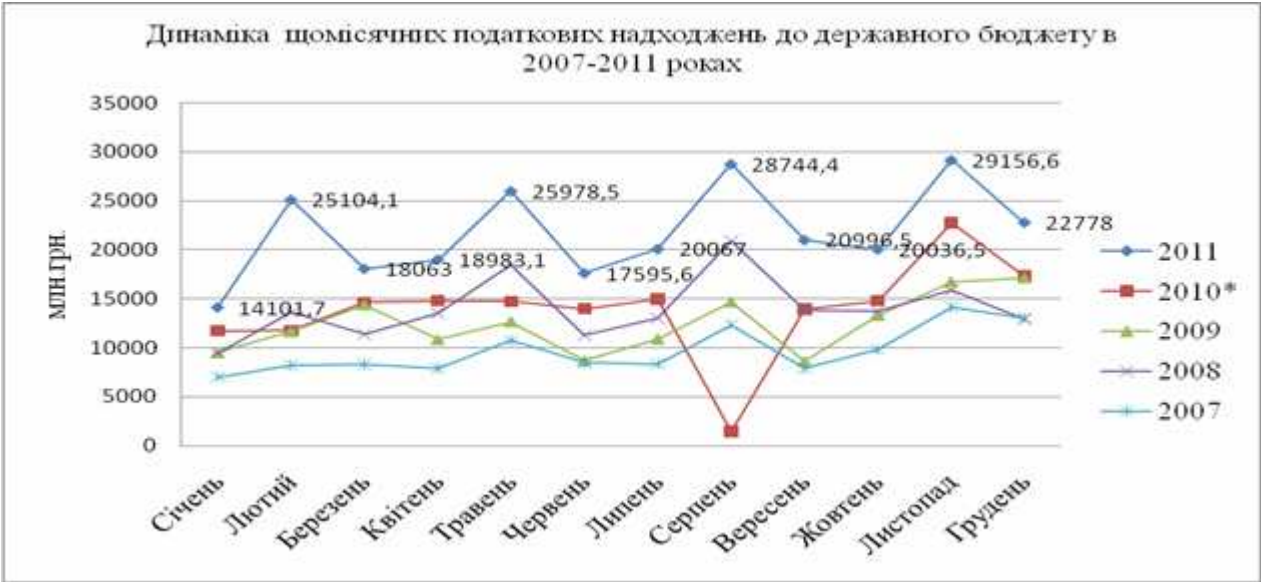
Становлення податкової системи та формування податкової політики в Україні базувалося на копіюванні моделей інших країн. Хоча економіка України істотно відрізнялася від економіки розвинутих країн за рівнем розвитку продуктивних сил, галузевою та організаційною структурою виробництва, ступенем розвитку ринкових механізмів господарювання і відкритості економіки, ціновими пропорціями, станом законодавства, правилами звітності, рівнем забезпеченості кадрами, підготовленими до роботи в ринкових умовах. Така ситуація виключала можливість застосування в Україні податкового механізму в такому ж вигляді, як він застосовується у розвинутих країнах. Проте ці обставини не були повною мірою враховані при формуванні податкової системи і податкової

політики в Україні на початку 1990-х, що зумовило її суперечливість і неефективність. Як свідчить світовий досвід, податкова система та податкова політика можуть бути ефективними лише тоді, коли при їх формуванні не відкидаються специфічні умови національної економіки, трудові традиції населення, а також багато інших факторів. Мабуть саме тому в західних країнах немає ідентичних податкових систем, або загальноприйнятої найбільш вдалої системи.

У фінансовій системі України, частиною якої є податкова система, центральне місце займає державний бюджет. Проблема наповнення Державного бюджету України на сьогодні є однією з найгостріших, а наповнення за рахунок податків – одне із найголовніших завдань чинної податкової системи. Система державного оподаткування повинна не просто залучати частину вартості внутрішнього національного продукту на формування доходів Державного бюджету, але й активно впливати на підвищення ефективності суспільного виробництва, відновити галузі, що конче необхідні для підняття престижу країни, заохочувати окремого виробника, господарюючи суб’єкти до інвестування коштів у різні напрямки діяльності, поліпшувати рівень життя громадян, та сприяти розвитку середнього та малого бізнесу. Аналізуючи податкові надходження до державного бюджету, можна сказати, що за підсумками 2011 року вони складають 261,61 млрд. грн., що на 94,7 млрд. грн. більше відповідного показника попереднього року (табл. 1) і становить 101,8% від річного плану податкових надходжень [8].

Отже, на відміну від попередніх двох років, коли основним стабільним бюджетним джерелом надходжень був акцизний податок, який завдяки підвищенню ставок мав стійку тенденцію до збільшення навіть в умовах фінансово-економічної кризи, у 2011 році стабільне наповнення бюджету забезпечили податок на прибуток підприємств (17,5%) та ПДВ (41,7%). Отже, ПДВ та податок на прибуток підприємств є найбільш значними за обсягом надходжень до Державного бюджету, тому в даному дослідженні доцільно зупинитися детальніше саме на аналізі податкової політики в сфері даних податків.

Таблиця 1. Структура податкових доходів державного бюджету України за 2008-2011 роки										
Доходи, млрд. грн.	2011 р.	%	2010 р.	%	2009 р.	%	2008 р.	%	2007 р.	%
Державний бюджет	311,8	100	233,9	100	217,6	100	224,0	100	161,6	100
Податкові надходження, у т.ч.:	261,6	83,9	167,0	71,4	148,8	68,4	167,8	74,9	116,7	72,2
Податок на прибуток підприємств	54,7	17,5	39,9	17,1	32,4	17,1	47,5	21,2	33,9	21,0
Збір за спец. використання природних ресурсів	6,9	2,2	3,0	1,3	2,6	1,2	2,5	1,1	1,9	1,2
Податок на додану вартість	130,1	41,7	86,3	36,9	84,6	38,9	92,1	41,1	59,5	36,8
Акцизний податок	36,9	11,6	27,6	11,8	21,3	9,8	12,8	5,7	10,5	6,5
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	18,8	5,8	9,1	3,9	6,9	3,2	12,3	5,5	10,0	6,2
Інші податкові надходження	2,1	0,7	0,9	0,4	0,9	0,4	0,7	0,3	0,8	0,5

*з урахуванням суми заборгованості з відшкодування ПДВ в обсязі 16,4 млрд. грн.

Рисунок 1. Динаміка щомісячних податкових надходжень до державного бюджету в 2006-2011 роках

Зростання надходжень податку на прибуток підприємств відбулося насамперед за рахунок збільшення надходжень податку з підприємств і організацій приватного сектору більш як 2 рази. Крім того, збільшилися надходження податку на прибуток підприємств, створених за участю іноземних інвесторів на 27%. Водночас надходження податку з державного сектору скоротилось на 1,2 млрд. грн.

На підвищення надходжень податку на прибуток також вплинули:

- 1) збільшення обсягу реалізованої промислової продукції на 215,41 млрд. грн. або на 21,17% порівняно з 2010 роком;
- 2) зміна індексу цін виробників з 118,7 (2010 р. до 2009 р.) до 114,2% (2011 р. до 2010 р.);
- 3) зниження рівня інфляції з 9,1% до 6,9% [9].

У 2011 році до державного бюджету надійшло 130,1 млрд. грн. податку на додану вартість, що на 43,8 млрд. грн. або на 50,7% більше показника попереднього року. Надходження ПДВ склали 101,24% річного плану, тоді як за 2010 рік він склав 80,6% фактичних річних надходжень [8, 10].

ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) у 2011 році надійшло 76,2 млрд. грн. або 100,2% до плану, що на 22,5 млрд. грн. або на 42,0% більше за відповідний показник минулого року. Відшкодовано ПДВ на суму 39,4 млрд. грн., у тому числі, здійснено автоматичне відшкодування ПДВ 297 платникам на суму 13,8 млрд. грн. [9].

Стягнення ПДВ є важливим питанням для економіки держави, адже, враховуючи останні зміни в Податковому кодексі України, зменшення ставки цього податку до 17% з 01.01.2014 року може викликати дефіцит держбюджету. Прикладом такого явища може бути практика 90-х років, коли ПДВ було зменшено з 28% до 20% - як наслідок – нестача надходжень до бюджету, що викликало повернення попередньої ставки – 28%. Такі дії спричинили масове ухилення від сплати податку і призвели до необхідності зниження знову до рівня 20%.

Зростання податкових надходжень було зумовлено економічними чинниками та посиленням фіскального навантаження на економіку, а також збільшенням нарахування штрафів за порушення податкового законодавства. Крім того, помітний внесок зроблено Держмитслужбою, що почала широко застосовувати непрямі методи визначення податкової бази. Уряд посилював фіскальний тиск через авансові податкові платежі та неповернення ПДВ.

Виходячи з результатів проведеного аналізу надходжень до державного бюджету можна зробити висновок про те, що структура податкової системи неадекватна ринковій економіці. Переважна частка податкових надходжень у бюджет формується за рахунок непрямих податків. Переважна частина податків сплачується юридичними особами, на відміну від країн із ринковою економікою, де основними платниками податків виступають фізичні особи. Це пов’язано з тим, що принципова модель податкової системи України формувалась на базі структури доходів господарюючих суб’єктів, що склалися в рамках економіки командно-адміністративного типу. Ця модель передбачала, що:

- 1) основна маса оподатковуваного доходу формується в державному секторі економіки;
- 2) основними платниками податків виступають юридичні особи;
- 3) основним джерелом податкових надходжень є промисловість (сільськогосподарське виробництво має податкові пільги, сектор послуг незначний, роль будівництва та інших сфер матеріального виробництва невелика)
- 4) значну частку в податкових надходженнях займають непрямі податки.

Таким чином Україні підпадає під всі критерії перераховані вище, окрім першого адже вітчизняна економіка орієнтована на розвиток ринкових відносин. Таким чином, не відповідність одному з критеріїв призводить до того, що використовувана в Україні модель побудови податкової системи не відповідає сучасним вимогам економічного розвитку країни, проте вона все одно використовується, адже перехід до більш сприятливої моделі потребує значних витрат часу і коштів, передбачає докорінну перебудову економічної системи і ґрунтовний перегляду податкової політики.

- Крім зазначених вище проблем, податковими факторами, що стримують економічний розвиток країни виступають:
- значні витрату часу й коштів суб’єктів підприємницької діяльності на ведення податкового обліку й сплату податків;
 - неефективна й надмірно витратна для держави й бізнесу систему адміністрування податків і зборів, що неспроможна забезпечити повноцінне наповнення державного бюджету й зниження частки тіньової економіки за одночасного дотримання балансу прав податкових органів і платників податків;
 - значний податковий тиск на платників податків;
 - нестабільність і непередбачуваність податкової системи, що призводить до високих податкових ризиків для бізнесу й обмежує можливість середньо- і довгострокового планування;
 - високий рівень ухиляння від податків і нерівномірне податкове навантаження на підприємства різного розміру й окремі галузі економіки;
 - невиконання податковою системою функції згладжування соціальної нерівності.

- Причинами наведених вище проблем є:
- значна кількість малоефективних податків;
 - нестабільна нормативно-правова база оподаткування й суперечливість окремих законодавчих норм;
 - нерациональна система податкових пільг, що залишає можливості для ухиляння від сплати податків і не стимулює інноваційну діяльність та енергоефективність;
 - значні розбіжності між податковим і бухгалтерським обліком.

На наш погляд, існує декілька ефективних напрямків покращення податкової системи та податкової політики України. Досить продуктивним, може бути диференціація ставки податку на прибуток в залежності від виду діяльності, що сприятиме нагромадженню інвестиційних ресурсів підприємницькими структурами. Така диференціація дасть змогу усунути диспропорцій між реальною і фінансово-посередницькою сферами, якщо для останніх ставку податку на прибуток зробити дещо вищою за базову ставку. Разом з тим доцільно створити пріоритетне середовище для тих структур, які сприяють проведенню активної інноваційно-інвестиційної політики.

На сьогодні актуальною для України є розробка механізму, заснованого на принципі регресивного оподаткування галузей, які нарощують виробництво продукції, що має перспективу збуту на внутрішньому і зовнішньому ринках. За таких умов підприємства будуть зацікавлені показувати оподатковувану базу в повному обсязі, оскільки чим більша сума одержуваного прибутку, тим менша ставка податку.

Для зменшення інфляційного потенціалу податкової системи необхідно поетапно знижувати ставку ПДВ, в першу чергу на високотехнологічні, наукомісткі, екологічно безпечні виробництва, а також галузі, що видобувають природні ресурси, головним чином енергоресурси, і продовольчі товари (крім підкацизних). Одночасно доцільно запровадити підвищені ставки ПДВ на застарілі технології.

Як свідчить практика, неможливо побудувати ефективну податкову систему, не сформувавши платника податку як елемент податкової системи, як суспільний інститут. Для цього потрібно проводити всебічну організаційну і просвітницьку роботу з платниками податків, урегулювати і вдосконалювати інформаційні потоки між платниками податків та органами контролю за їх сплатою, а також враховувати соціально-культурні й психологічні особливості громадян країни, усталені традиції при прийнятті рішень у галузі оподаткування.

Сплата податків має носити обов’язковий характер. Система штрафів і санкцій, громадська думка у країні мають бути сформовані таким чином, щоб несплата або несвоєчасна сплата податків були менш вигідні платникові, ніж вчасне і чесне виконання зобов’язань перед бюджетом.

Таким чином, для підвищення ролі податкової системи в прискоренні економічного розвитку необхідно розробити податкову політику спрямовану на стимулювання вітчизняного виробництва, інноваційно-інвестиційної діяльності, споживчого попиту, а також посилення регулюючої і контролюючої функцій держави щодо сплати податків.

Висновки. З всього вище зазначеного можна зробити наступні висновки: по-перше, для української бюджетно-податкової системи характерною є перевага податкових надходжень в доходній частині державного бюджету країни; по-друге, з одного боку, ця перевага в своєму кількісному визначенні свідчить про високий рівень залежності доходної частини бюджету країни від податків, з іншого боку, якісна структура податкових надходжень доходів державного бюджету знову и знову підтверджує факти падіння реальних доходів підприємств, зростання кількості збиткових підприємств, недосконалості податкового законодавства, низького рівня доходів громадян. За результатами проведеного дослідження було встановлено, що найбільші обсяги податкових надходжень до бюджету здійснюються за рахунок ПДВ та податку на прибуток, структура податкової системи неадекватна ринковій економіці, оскільки серед платників податків переважають юридичні особи, а непрямі податки становлять найбільшу частку у загальність структурі податкових надходжень. Неефективність податкової системи України пов’язана з недосконалістю податкової політики, значною кількістю малоефективних податків; нестабільністю нормативно-правової база оподаткування й суперечливістю окремих законодавчих норм; нерациональністю системи податкових пільг, що залишає можливості для ухиляння від сплати податків і не стимулює інноваційну діяльність та енергоефективність; значними розбіжностями між податковим і бухгалтерським обліком. З метою підвищення ролі податкової системи в прискоренні економічного розвитку необхідно розробити податкову політику спрямовану на стимулювання вітчизняного виробництва, інноваційно-інвестиційної діяльності, споживчого попиту, а також посилення регулюючої і контролюючої функцій держави щодо сплати податків; необхідно впровадити диференційовану ставку податку на прибуток в залежності від виду діяльності підприємства; регресивне оподаткування галузей, що сприяють розвитку науково-технічних розробок та нарощення обсягів виробництва. Також, можливе поетапне зниження ставки ПДВ, що в певній мірі передбачено в податковому кодексі, однак не відомо чи буде застосовано на практиці. Загалом Україна потребує створення адекватної податкової політки спрямованої на підтримку галузей, що зазнали труднощів, політики, що максимально враховуватиме сучасні тенденції розвитку економічних процесів, а не просто копіюватиме ту чи іншу модель, що застосовується в інших країнах світу, наближення податкового і бухгалтерського обліку, яке було розпочато певними змінами в податковому кодексі, а саме в розділі «Податок на прибуток», зменшення податкового тягара на верстви населення і галузі які потребують підтримки, а також спрощення механізму адміністрування податків тощо.

Список використаних джерел

1. Петрович Й. Проблеми розвитку та шляхи вдосконалення податкової політики України / Й. Петрович // Банківська справа : зб. наук. праць. – 2008. – № 6. – С. 43-49.
2. Рябушка Л.Б. Бюджетно-податкова політика і в системі регулювання економічного розвитку держави / Л.Б. Рябушка, Д.В. Веремчук // Вісник Сумського державного університету : зб. наук. праць. – Суми : Вид-во СумДУ. – 2008. – № 3. – С. 182-187.
3. Податковий кодекс України від 23.02.2012 № 4453-VI (4453-17) [Електронний ресурс] // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>).
4. Іванов Ю.Б. Функції податків та податкове регулювання /Ю.Б. Іванов// Формування ринкової економіки в Україні: Науковий журнал. – 2009. – №19. – С.36 – 43.
5. Мельник Н.В. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи : монографія / Н.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, З.С. Варналій//. – К. : Вид-во "Знання України", 2008. – 675 с.
6. Петрович Й. Проблеми розвитку та шляхи вдосконалення податкової політики України / Й. Петрович // Банківська справа : зб. наук. праць. – 2008. – № 6. – С. 43-49.
7. Рябушка Л.Б. Бюджетно-податкова політика і в системі регулювання економічного розвитку держави / Л.Б. Рябушка, Д.В. Веремчук // Вісник Сумського державного університету : зб. наук. праць. – Суми : Вид-во СумДУ. – 2008. – № 3. – С. 182-187.
8. Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень / Щомісячний моніторинг основних індикаторів бюджетної та банківської систем України [Електронний ресурс] // <http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/> (<http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/>).
9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] // <http://www.ukrstat.gov.ua/> (<http://www.ukrstat.gov.ua/>).
10. Закон України «Про державний бюджет на 2012 рік» від 22.12.2011 № 4282-VI [Електронний ресурс] // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4282-17#n170>

Стаття надійшла до редакції 13.10.2012 р.